

Udvarvölgyi Zsolt

GERMANUS GYULA ÉS AZ 1956-OS FORRADALOM: AZ INDAI KAPCSOLATOK

(Források, visszaemlékezések)

Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár életpályájának és munkásságának értékelése mind a mai napig megosztja a közvéleményt és a hazai tudományos közösséget.¹ Bár utazásai, kalandjai, publikációi, tudományszervező tevékenysége jóvoltából nemzetközi tekintélyt vívott ki magának, műveinek színvonaláról, ill. rendszereket kiszolgáló, politikai állásfoglalásainak értelmezéséről máig viták folynak. Nevét napjainkra itthon méltatlanul kevésbé ismerik,² bár könyvei az elmúlt évtizedekben rendszeresen megjelentek. Germanus hagyatékát az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi és gondozza.³ Az 1956-os forradalom és szabadságharc levereése után a vészterhes időkben a professzor — már hajlott korában — komoly közvetítő szerepet vállalt az indiai diplomaták és a Nagy Imre-kormányhoz hű erők (Bibó István,⁴ Göncz Árpád,⁵ ifj. Antall József⁶) között. 1956 decemberében az ő lakásán is találkozott egymással Kumara Padmanabha Sivasankara Menon⁷ In-

¹ *Simon Róbert*: Európai zarándokok Mekkában. In: *Vallástudományi Szemle* 1 (2009), 9–26.; *Udvarvölgyi Zsolt*: Germanus Gyula tudományos munkásságáról. In: *Vallástudományi Szemle* 3 (2010), 167–173.; *Dr. Kubassek János*: Germanus Gyula-kiállítás Érden – Az iszlám világ tudós kutatója. In: *Élet és tudomány* 2009. október – http://www.eletestudomany.hu/content/aktualis_20091002_germanus_gyula_kiallitas_Erden_az... Letöltés ideje: 2010. június 8.; *Kiss Dávid Sándor*: Germanus Gyula. In: <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html> (Letöltés ideje: 2012. május 17.)

² Ezúton is szeretném megköszönni a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma, majd Balog Zoltán miniszter úr, Emberi Erőforrások Minisztériuma (NKA miniszteri keret) életrajzi monográfia elkészítésére „Ex oriente lux. Germanus Gyula keletkutató élete és munkássága”, ill. „Germanus Gyula orientalista életművének kutatásához” címmel beadott pályázataimra 2012-ben, ill. 2014-ben megítélt alkotói támogatását.

³ Ezúton is szeretném megköszönni a Magyar Földrajzi Múzeum munkatársainak, Puskás Katalinnak, Lendvai Timár Editnek és Dr. Kubassek János igazgató úrnak a több hónapos segítségét és rendkívül készséges hozzáállását.

⁴ Bibó István (1911–1979) jogász, politikus (NPP), politikai gondolkodó, egyetemi tanár, a Nagy Imre-kormány államminisztere.

⁵ Göncz Árpád (1922–2015) író, műfordító, politikus, a Magyar Köztársaság elnöke 1990–2000 között.

⁶ ifj. Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke 1990–1993 között.

⁷ Kumara Padmanabha Sivasankara Menon (1898–1982) indiai diplomata, nagykövet.

dia moszkvai nagykövete, Nehru⁸ indiai miniszterelnök különmegbízottja, ill. ifj. Antall József tanár, későbbi miniszterelnök. Ha a szükség úgy hozta, tolmácsolta a felek közt, ha kellett, három évtizedes múltra visszatekintő indiai kapcsolatrendszerét⁹ mozgatva állt a demokratikus erők utóvédharca mellé. Kumara Padmanabha Sivasankava Menon 1956. december 2. és 7. között Budapesten tárgyalt. Nagykövetségként Moszkva mellett Budapestre is akkreditálták. A Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom kibontakozási javaslatát továbbította a szovjet kormánynak. Germanus élete végéig büszkén emlegette, hogy jó kapcsolatait kihasználva aktívan közreműködött a budapesti indiai nagykövetség hiteles információkkal való ellátásában. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) számos dokumentum található erre a rövid időszakra vonatkozóan, főleg ifj. Antall József aktáiban.¹⁰ Ezekből megtudható, hogy „(...) az ellenforradalom leverése után Göncz Árpád, Bibó és Antall levelet írtak Nehrunak, amelyben leírták álláspontjukat a forradalommal kapcsolatban. Írtak a karhatalom és a szovjet csapatok kegyetlenségeiről, a forradalmárok üldöztetéséről és kérték Nehru és az indiai kormány segítségét. A levél elküldése után Nehru az indiai kormány moszkvai nagykövetét, Kumara Padmanabha Sivasankara Menont¹¹ küldte Magyarországra. Menon itt a hivatalos látogatásokon kívül több megbeszélést folytatott a levél küldőivel, Bibóval, Gönczrel és Antall-lal, valamint a Parasztpárt képviselőjével, Farkas Ferencel.¹² (...) Antall azt állítja, hogy egyedül is folytatott beszélgetést Menonnal, és részt vett Hajnal,¹³ Germanus és Menon beszélgetésében: elmondta, hogy Germanus és Hajnal igen ellenségesen nyilatkoztak Kádárékról, a Szovjetunióról.” Említésre méltó a jelentéshez fűzött megjegyzés is: „Erről a tárgyról az ügynök már írt jelentést. Itt az új az, hogy Germanus és Hajnal professzorok is kapcsolatban voltak az indiai követtel.”

Egy négy hónappal későbbi jelentésből újabb részletek tudhatók meg:¹⁴ „Újra elmesélte Antall tegnap az indiai követtel, Kumara Padmanabha Sivasankara Menonnal folytatott megbeszéléseit. Elmesélte, hogy Gönczrel együtt fogalmazták a levelet Menonhoz, amelyben kérték látogatását. A Menonnal folytatott tárgya-

⁸ Dzsaváharlál Nehru (1889–1964) ügyvéd, író, politikus, a független India első miniszterelnöke 1947–1964 között.

⁹ Germanus 1929-ben meghívást kapott a híres indiai költőtől, Rabindranath Tagore-tól, hogy az elnöklete alatt álló santiniketáni egyetemen (Bengál) szervezze meg az iszlamológiai tanszéket, és legyen annak első professzora. Felkészülten ment Indiába, számos egyetemen tanított, s bár megbízatása három évre szült (1929–1932), a kalkuttai és daccai egyetem vizsgabizottságának 1936-ig tagja maradt. Indiában, a delhi nagymecsetben tért át 1930-ban iszlám hitre, és került még közelebb a muszlim népekhez.

¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. III. 21. Tárgy: Antall József ügye. Jelentés: Budapest, 1959. március 21.

¹¹ Helyesen: K. P. S. Menon

¹² Farkas Ferenc (1903–1966) banktisztviselő, politikus (Nemzeti Parasztpárt, majd Petőfi Párt), újságszerkesztő, a Nagy Imre-kormány tagja.

¹³ Helyesen: Haynal Imre (1892–1979) orvos, belgyógyász, endokrinológus, egyetemi tanár.

¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. VII. 20. Tárgy: Antall József ügye. Jelentés: Budapest, 1959. július 20.

lásoknál Germanus professzor és felesége volt a tolmács. Jelen volt Hajnal¹⁵ professzor és néha Göncz Árpád is. Antall azt állítja, hogy a megbeszéléseken az előbb már említett pártközi fórum megbízottjaként vett részt, és a megbeszélés előtt sokáig tanulmányozta Germánusz könyvtárában az indiai helyzetet és az indiai történelmet.” Későbbi jelentésekből egyértelműen fény derül ifj. Antall József Germanussal ápolt atyai, bensőséges nexusára:¹⁶ „Jelezte még azt is Antall, hogy Germanusnak is elmeséli a helyzetét és segítségét kéri, összekötéseit, világhírét felhasználva. – Germanus Gyula történésről van szó.” Az ügynök Antall bizalmába férkőzve még személyesebb kapcsolatról is említést tett:¹⁷ „Megmutatta nekem Germanus Gyula nyelvész-professzor levelét, aki megköszönte Antall születésnapj gratulációit. Egyben sajnálatát fejezte ki az Antallt ért igazságtalan támadás miatt. Megnyugtatóan vigasztalta, hogy nem szabad elkeseredni, mert »lesz még ünnep a mi utcánkban.« Antall hosszasan bizonygatta a levél megmutatása után, hogy szerencsétlen ez a rendszer, ahol világhírű tudósok és országgyűlési képviselők így vélekednek a helyzetről.”¹⁸

Germanus vonatkozásában figyelemre méltó a budapesti indiai nagykövetség ügyvivőjének, Mohamed Attour Rahmannak a személyi dossziéja is:¹⁹ „Az Indiai Követség ügyvivője 1956. szeptember 29-én érkezett Budapestre szolgálattétel céljából. Az illetékes szervek kiszáratva javaslatot tettek személyi dosszié nyitására. „Mohácsi” fedőnevű ügynök jelentése szerint „először Germanus Gyula egyetemi tanárnál találkozott vele 1957. január 2-án, amikor Menon részére meghívást²⁰ (sic!) tartott lakásán. Menon urat elkísérte az indiai ügyvivő, Ramon (sic!) is, akivel a beszélgetések során ismerős (sic!) viszonyba²¹ került.” Ehhez kapcsolódik az aktában talált külügyminisztériumi feljegyzés²² is Rahman indiai ügyvivő látogatásáról: „Az ügyvivő (...) közölte, hogy Germanus professzort az indiai kormány két havi tartózkodásra meghívta Indiába egyiptomi útja során. Költségeket csak az országon belül térítenek.”²³ A feljegyzés végén sajátos jellemzés is olvasható az indiai diplomatáról: „Rahman Pakisztánban született, muzulmán, trockista, könnyűvérű nőt vett felesé-

¹⁵ Ismét Haynal Imre orvosprofesszorról van szó.

¹⁶ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. IX. 3.Tárgy: Antall Józsefről. Jelentés: Budapest, 1959. szeptember 4.

¹⁷ ÁBTL 3.1.2. M-25787/1. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai Lili r. szds. Idő: 1959. XI. 13. Tárgy: Antall Józsefről. Jelentés: Budapest, 1959. november 13.

¹⁸ Germanus 1979-ben bekövetkezett haláláig szoros, bizalmi, baráti kapcsolatban állt tanítványaival, ifj. Antall Józseffel (1932–1993). Az ÁBTL-ben talált, Germanushoz köthető iratok is rá, és nem édesapjára, id. Antall Józsefre vonatkoznak. Id. Antall József (1896–1974) jogász, menekültügyi kormánybiztos, politikus (FKgP), parlamenti képviselő, újjáépítési miniszter (1945–1946) volt.

¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11369. „Mohamed Attour Rahman” MNK BM II/2-b. Személyi dosszié. SZ-5418. Megnyitva: 1957. VII. 2. Jelentés: Budapest, 1957. július 25.

²⁰ Fogadás, informális összejövetel volt.

²¹ Germanus és Rahman baráti viszonyba kerültek az idők során.

²² Uo. KüM. N. Pol. Osz. Kós Péter ov. 834/1957.

²³ A kiutazás és előadó körút végül is 1958. március–április között valósult meg.

göl, akinek apja orosz fehérgárdista volt. A múltban Rahman felesége Indonézia elnökének, Hattnak volt a titkárnője.”²⁴

Nem csak a rendszerváltás első, szabadon választott kormányának vezetőjéről, dr. Antall József miniszterelnökről (1932–1993) őriznek Germanusra vonatkozó dokumentumokat az ÁBTL-ben, hanem az 1956-ban szintén aktív szerepet vállaló, majd a köztársasági elnöki tisztséget 1990–2000 között betöltő Göncz Árpád (1922–2015) vallomásában is megtalálható a Professzorral való utalás.²⁵ Az ifj. Antall Józsefnek az indiai követséggel való kapcsolatát firtató kérdésre, Göncz a kihallgatásán így válaszolt: „Tudomásom szerint semmilyen kapcsolata nem volt az indiai követséggel, egy ízben találkozott társaságban Menonnal Germanusz Gyula professzor lakásán. (...) Tudomásom szerint ifj. Antall József, Germanusz professzor lakásán a házigazda és Hajnal István professzor²⁶ társaságában összejött (sic!) Menonnal. (...) Rahman gyakran kért tőlem felvilágosítást egyes személyekre vonatkozóan, akiknek neve mással folytatott beszélgetéseiben előfordult. Így fordult elő, hogy beszélgetéseink folyamán Germanusznál történt beszélgetés után Rahman felvilágosítást kért ifj. és id. Antall József, Hajnal István személyére.” Említésre méltó, hogy Göncz Árpád a sajtóban máshogy emlékezett vissza némely részletkérdésben a történetekre, mint a kihallgatási jegyzőkönyveiben. Ezekben szó sem esik Germanusról: „November elseje körül találkoztam össze egy ismerőssémmel, aki említette, hogy az indiai követség benne volna egy szovjet–magyar közvetítésben, ha kapna erre vonatkozóan felkérést, amelyet a magyar demokratikus szervek aláírnak. Az előző nap hozott össze egy barátom Bibó Istvánnal, akivel korábban már találkoztam, de nem voltunk közeli kapcsolatban. Egy pillanat alatt megállapítottuk, hogy az égvilágon mindenben egyetértünk. Az indiai közvetítésnek a lebonyolítása majdnem teljes egészében rajtam állt. A memorandumot Bibó és Farkas Feri fogalmazta meg, az alaphangját Pista²⁷ adta meg. (...) Ez olyan kompromisszumos megoldás volt, amelyet szerintem a magyar közvélemény 75 százaléka elfogadott volna. Megszereztem az összes magyar demokratikus szervezet és párt aláírását. India moszkvai nagykövete, K. P. S. Menon nemzetközi jogász volt, nagyon jó felkészültségű ember. A margitszigeti Nagyszállóban tartózkodott, talán kétszer-háromszor találkoztam vele Bibó Pista jelenlétében. Közben bömbölt a rádió, hogy ne lehessen lehallgatni a beszélgetésünket. Budapesten fiatal ügyvivővel álltam napi kapcsolatban, akit Rahmannak hívtak. Menon megkapta az aláírt kibontakozási javaslatot, s az ő tájékoztatásából tudom, hogy átadta Molotovnak. Tehát az oroszok nem utasították el az anyag átvetelét, de választ nem adtak rá.”²⁸

Göncz egy korábbi beszélgetésben hosszabban idézi fel az eseményeket, de különös, hogy Germanust itt sem említi: „November 10-ike körül találkoztam

²⁴ A magyar elhárítás vélemezhetette, hogy Rahman felesége hírszerző tevékenységet is folytatott.

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-150003/2-c/1. „dr. Bibó István és társai” MNK BM III/II/8. Osztály Vizsgálati dosszié. 10–52063/58. sz. Tárgy: Jegyzőkönyv Dr. Göncz Árpád kihallgatásáról Budapest, 1957. július 26., ill. augusztus 8.

²⁶ Helyesen: Haynal Imre

²⁷ Bibó István

²⁸ *Mátraházi Zsuzsa*: Göncz Árpád családi, '56-os és börtönalbuma. Kritika, 2006. november. In: http://www.gonczarpad.hu/goncz_arpad_csaladi_56_os_es_bortonalbuma Letöltés ideje: 2015. június 29.

össze egy újságíró ismerősömmel — Magyar Pálnak hívták —, aki elmondta, hogy az indiai követség benne volna egy közvetítésben, ha erre vonatkozólag felkérést kap a magyar demokratikus szervek aláírásával. (...) Ennek az indiai közvetítésnek a lebonyolítása majdnem teljes egészében rajtam állt. Én szereztem meg a munkástanács aláírását, a levelet a Parasztszövetség nevében többek közt én írtam alá, a Kisgazdapártból talán Antall József²⁹ aláírása került rá, s a Szociáldemokrata Pártból Révész Andrásé.³⁰ A felkérés eredeti példányát ma Új-Delhiben őrzik, nagyon-nagyon fontos dokumentum. A felkérés nyomán érkezett Budapestre Menon, az indiai nagykövet — egy nagyon jól felkészült, kiválóan tájékozódott nemzetközi jogász —, aki Moszkvában székelt, de ekkor Magyarországra akkreditálták. Budapesten az idő tájt csak egy fiatal, velem egyidős ügyvivő volt, Rahmannak hívták. Ő volt az, aki akkor az indiai kormány magatartását a magyar forradalommal kapcsolatban megváltoztatta. A parlamentjükben ezt úgy jelentette be Nehru, hogy Budapesten tartózkodik egy kiváló fiatal tisztviselőjük, akinek a jelentései alapján helyreigazítják korábbi álláspontjukat. Rahman nyilván fölismerte az itteni helyzetben rejlő lehetőséget, hogy India morális nagyhatalomként vehet részt egy európai nemzetközi konfliktus rendezésében. (...) Rahmannal rendszeresen, szinte naponta találkoztunk. Abban az időben az indiai követség minden lapot, emlékiratot, egyebet megkapott. A fiatalság és a forradalom gerincét alkotó aktív réteg nem bízott sem az amerikaiakban, sem az angolokban. Mint ahogy az új pártokban sem, tőlük tehát nem juthattunk semmilyen anyaghoz. Az amerikai meg az angol követség is mindig az indiaiakat próbálta megfejteni információkért. Március 15. előtt teljesen kétségbe voltak esve az angolok és az amerikaiak, hogy lesz-e valami, halálosan féltek tőle. Rahmant ostromolták, ő meg engem kérdezgetett. Én nem tartottam valószínűnek, Pista még hitt benne, hogy lehet valami, de én, aki biciklin jártam a várost, láttam, mennyi rendőr kíséri a villamosokat, és maga az utcakép sem vallott a „márciusban újra kezdjük” jelszóra, nem volt mögötte tényleges erő. Még volt tényleges erő a nőtüntetésben, a néma tüntetések mögött. A nőtüntetés híre Menonnál ért bennünket. Menon úgy, ahogy volt, beszállt a kocsijába, kiment a Hősök terére kocsival, rajta az indiai lobogóval, és egész idő alatt föl-alá kocsikázott, s csak a végén jött vissza. Folytattuk a tárgyalást, mi az indiaiakat közvetítésre kértük. Bibó Pista és Farkas Feri megfogalmaztak egy tervezetet a lehetséges megoldásról, amely a magyar közvélemény kilencvenöt százalékát kielégítette volna, s erről megállapodtak a Kisgazdapárttal, a Szociáldemokrata Párttal, az Értelmiség Forradalmi Tanácsával. Az iratot átadtuk Menonnak azzal, hogy mint kibontakozási javaslatot adja át az oroszoknak. Át is adta Molotovnak, de választ nem kaptak rá. Nem utasították el az átvételét, de nem is válaszoltak rá.”³¹

²⁹ Ifj. Antall József vállalt ebben is szerepet.

³⁰ Révész András (1909–1996) jogász, történész, szociáldemokrata politikus, 1956-ban az SZDP főtitkárhelyettese volt.

³¹ Göncz Árpád: „Az eszmék felezési ideje.” (Részlet *Hegedűs B. András* Göncz Árpáddal készített interjújából. 1985. február 14.) In: http://www.gonczarpad.hu/goncz_arpad_az_eszmek_felezesi_ideje Letöltés ideje: 2015. június 29.

Germanus kezdeti lelkesedése és közvetítő lendülete 1957 elejére alábbhagyott. A kezdődő letartóztatások és megtorlások óvatosságra készítették. Tanítványai később részben cinikus és rendszerkritikus megjegyzéseiről, részben lelkiismereti problémát is okozó opportunistusáról számoltak be. Fodor Sándor³² arabista, egyetemi tanár visszaemlékezése szerint³³ „Germanus képviselő is volt egy időben, de ez nála nem politikai állásfoglalás volt. Nyilvánosan nem hallottuk politizálni, de a fennálló rendszer iránti kritikus véleményét kiérezhettük az olyan finom humorral átszőtt megjegyzéseiből, mint például a következő: »Kérem, ma a világ két részre oszlik: a szabad világra és a szabad világra.« Ezzel kívánta jelezni, mennyire nevetségesnek tartja az ideológiai harcban folyton hangsúlyozott különbséget, mely a szocialista és a kapitalista világ között létezik. Jól tükrözi elutasító magatartását a következő történet is, melyet nem tőle, hanem másik tanáromtól, Czeglédy Károlytól³⁴ hallottam. Az 1956-os forradalom leverése után a magyar kérdés hosszan szerepelt az ENSZ napirendjén. Egy alkalommal a neves indiai politikust, Kumara Padmanabha Sivasankara Menont³⁵ küldték ki Magyarországra tényfeltáró útra. Mivel Germanusnak közismerten jó indiai kapcsolatai voltak, a magyar szervek javasolták neki, hogy keresse fel Germanust, hogy nála is tájékozódjék a magyar helyzetről. Germanus később így adta elő találkozásukat: »Megmondtam neki, hogy mi, magyarok Kádár mögött állunk, hiszen, ha valakit fenébe akarunk billenteni, mögéje kell állnunk.« Katona Tamás³⁶ történész, majd politikai államtitkár így vélekedett Mesteréről:³⁷ „ifj. Antall Józseffel kettesben hallgattuk meg ezt a keserves vallomást, és idéztük vissza később, amikor Germanus 1956 utáni kettős szerepével szembesültünk: azzal, hogy ő tájékoztatta becsületesen és részletesen a forradalom igazáról Kumara Padmanabha Sivasankara Menont, a Bécsből jelentéstételre Budapestre küldött indiai nagykövetet, néhány évvel később azonban mégis képviselőiséget vállalt a Kádár-féle látszatparlamentben.»

Germanus 1958 januárjában feleségével, Kajári Katalinnal³⁸ Kairóból Damaszkuszba utazott, hogy a damaszkuszi egyetem meghívásának eleget téve hat előadást tartson. Damaszkuszból az indiai kormány vendégeiként, annak meghívására Indiába repültek, hogy nyolc város — Bombay, Agra, Aligarch, Lucknow, Kalkutta, Hyderabad, Santiniketán, és Delhi — egyetemlein előadáso-

³² Fodor Sándor (1941–2014) arabista, egyetemi tanár, professor emeritus (ELTE-BTK).

³³ *Fodor Sándor*: „Az utolsó viveur.” Emlékeim Germanus Gyuláról. In: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Szerk. Lendvai Timár Edit. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 55. Ezúton köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.

³⁴ Czeglédy Károly (1914–2004) arabista, egyetemi tanár, professor emeritus (ELTE-BTK).

³⁵ Helyesen: K. P. S. Menon

³⁶ Katona Tamás (1932–2013) történész, tanár, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet.

³⁷ Dr. Katona Tamás: Germanus-tanítványok. In: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Szerk. Lendvai Timár Edit. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 69.

³⁸ Germanusné Kajári Katalin (1903–1991) író, Germanus Gyula második felesége. Muszlim neve: Aisha.

kat tartson az arab irodalomról és az iszlám kultúrtörténetéről. Előadott továbbá a Rotary Clubban és az indiai Béketanácsban, valamint több hindu és muszlim kollégiumban is. Két hónapos indiai tartózkodásuk útiköltségeit és ellátását az indiai kormány állta. Az elsősorban tudományos célú meghívás kapóra jött a berendezkedő Kádár-rendszer külügyi adminisztrációjának. Az úttal, és különösen a Nehru miniszterelnökkel folytatott találkozóval legitimálni szerették volna a rezsim emberarcúságát, nyitottságát. Az út azonban nem várt bonyodalmakat generált, amelyet a magyar diplomaták csak félve mertek hazajelenteni. Germanus 1958-as indiai útjáról mindenekelőtt a Sík Endre³⁹ külügyminiszternek Tamás Aladár⁴⁰ követ által, 1958 áprilisában írott követségi jelentések érdemelnek említést:⁴¹ „Germanus professzor itt-tartózkodását is megkíséreltük kihasználni a sajtóvonalon is. Ebből a célból összehoztuk a Statesman⁴² egy tudósítójával. Az interview szervezésekor az a gondolat vezetett, hogy a Statesman egyike a legreakciósabb lapoknak, melynél igen nehéz eredményt elérni. Az viszont, hogy Germanus professzor a kormány vendége, és hogy híres ember, az ő érdeklődésüket is felkeltette és ezért egyeztek bele az interviewba.” Szinte teljes terjedelmében idézhetjük a legfontosabb, Germanus professzor indiai látogatásáról szóló jelentést, amelyet Kázmér Zsigmond⁴³ attasé készített és Tamás Aladár követ hagyta jóvá 1958. április 18-án, és amely összefoglalja az indiai utat:⁴⁴ „Mint arról már táviratilag is beszámoltunk, Germanus professzor és felesége rendben megérkeztek Indiába februárban. Sajnos az utazás következtében előállott nagyfokú késés azt okozta, hogy megérkezésük után azonnal el kellett kezdeniük az indiai kormány által kidolgozott program megvalósítását. (...) Amikor Germanus professzor ide megérkezett, kész programmal várták, amelybe sem ő, sem mi nem tudtunk beleszólni. A professzor végül is különböző kényszerítő körülmények hatása folytán mégsem tudta megvalósítani az eredeti tervezetet, hanem hét indiai egyetemi várost látogatott meg és tartott ott előadásokat: Aligarh, Agra, Calcutta, Santiniketan, Nagpur, Hyderabad, New-Delhi. A számára kidolgozott program meglehetősen szoros volt és ő azon igyekezett változtatni, hogy ne kelljen minden percét utazásra és előadásra tölteni, hanem legalább annyi szabadideje maradjon, hogy megfelelő módon tudjon pihenni. Az Indián belüli utazás során mindenütt megkülönböztetett figyelmességgel bántak mindkettőjünkkel, és semmi panaszra nem volt okuk az ellátást és hasonló dolgokat illetően, eltekintve a keleti életmódra jellemző egy-két kisebb panasztól: pontatlanság, hanyagság, sok piszok, stb. Germanus professzor az előadások során általában az arab költészetéről és főleg az egyiptológiáról (sic!) beszélt. Emellett elmondása szerint sokat kellett foglalkoznia a magyarországi helyzettel is. Meglátása szerint főleg a vidéki vá-

³⁹ Sík Endre (1891–1978) történész, afrikanista, diplomata, nagykövet, külügyminiszter (1958–1961).

⁴⁰ Tamás Aladár (1899–1992) költő, író, műfordító, szerkesztő, diplomata, nagykövet.

⁴¹ MNL XIX-J-1-j 1945–1964 Delhi 9. 108/1/szig.titk./1958.

⁴² Indiai, angol nyelvű politikai napilap. Alapítva 1875-ben. Bővebben lásd: <http://www.thestatesman.com/> Letöltés ideje: 2015. december 3.

⁴³ Kázmér Zsigmond diplomata, nagykövet.

⁴⁴ Uo. 126/szig.titk./1958.

rosokban, amellet, hogy igen keveset tudnak Magyarországról, igen egyoldalú és főleg a nyugati hírekre alapozott tájékozottsággal találkozott. Ez vonatkozott az általános magyarországi élettel és különösen az 1956. évi ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatos ismeretekre. Véleménye szerint az emberek nem rosszindulatúak Magyarországgal szemben, mert miután ő tájékoztatta őket a valódi helyzetről, mindjárt megváltozott a nézetük, csak nincsenek megfelelően tájékoztatva arról, hogy mi történt Magyarországon és mi a jelenlegi helyzet. Az utazások és előadások során a professzornak többen felvetették, hogy szeretnének Magyarországra ellátogatni. Miután Germanus professzor Delhibe érkezett, sikerült kissé szorosabb együttműködést megvalósítani vele. Ezt az együttműködést össze sem lehet hasonlítani pl. Baktay Ervinnel⁴⁵ való együttműködésünkkel. Germanus professzor igen szívesen állt rendelkezésünkre egyes kérdésekben, soha nem lépett fel követelőzően sem anyagi, sem más kérdésekben. Sajnos delhii tartózkodása idő szempontjából nem volt a legszerencsésebb: közvetlenül április 4-re esett, amikor sokat kellett más dolgokkal is foglalkoznunk. A legnagyobb akadályt abban jelentette, hogy szerettünk volna a tiszteletére egy fogadást rendezni, azonban attól tartva, hogy az rossz hatással lehet az április 4-i fogadás látogatottságára, egy szűkkörű cocktail-ra voltunk kénytelenek korlátozni. A cocktail-party amellet, hogy nem jöttek el azok, akik ígérték, és akikre számítottunk, igen jól sikerült. Kb. 40 személyre számítottunk, hogy majd eljönnek, azonban mindössze 20-an jöttek el a meghívottakból. (...) Bár a professzorral szemben az indiai Kormány képviselői figyelmesek voltak, néha azt tapasztaltuk, nem foglalkoznak vele olyan mértékben, mint azt elvárnánk. Amikor Delhibe visszatértünk, pl. a Hyderabad House-ban szállásolták el őket. A professzor teljesen egyedül volt ebben a hatalmas épületben, és bár kényelmi és más szempontokból jó volt számára ez a hely, csaknem úgy tűnt, mintha el akarták volna őt zárni a szélesebb körű nyilvánoságtól. (...) A Minisztérium semmit sem tett meg annak érdekében, hogy nagyobb publicitást kapjon a professzor. Ennek ellensúlyozása céljából hoztuk össze a professzort a Statesman képviselőjével is, hogy ezen keresztül bizonyos publicitást adjunk itt tartózkodásának. Beszéltünk az Indiai Rádió képviselőivel is arról, hogy jó lenne, ha csinálnának vele egy riportot, de nem vállalkoztak rá. Delhiben a professzor szintén több előadást tartott az arab irodalomról, s általában az iszlámmal kapcsolatos kérdésekről. Ezeknek az előadásoknak — véleményünk szerint — nagy sikerük volt a hallgatóság körében. Tekintve, hogy Germanusék a tervezett időnél jóval később érkeztek meg először New-Delhibe, a Nehru miniszterelnökkel való találkozást el kellett halasztani, és csak azután kerülhetett sor rá, amikor ismét visszatértünk ide, március 29-én. A professzor a találkozásra úgy ment el, hogy előtte megbeszélte velem, hogy milyen kérdéseket kellene felvetni a miniszterelnöknek a követség részéről. A professzor felvette így a szorosabb kulturális kapcsolatok kérdését, az ösztöndíjasok cseréjét. Ezzel kapcsolatban Nehru azt mondta, hogy jó lenne, csak pénz-probléma van, és emellet az ösztöndíjasok cseréje esetében a nyelv kérdése. A professzor erre

⁴⁵ Baktay Ervin (1890–1963) indológus, festőművész, művészettörténész.

ismertette vele, hogy lehet angolul is tanulni Budapesten, és magyarul is meg lehet tanulni viszonylag rövid idő alatt, tehát ez nem megoldatlan akadály a két ország kulturális kapcsolatainak fejlesztése terén. A beszélgetés során felmerült a politikai helyzet kérdése is. Nehru elmondta, hogy levelet kapott St. Gallenből disszidens magyar diákoktól, amelyben kérték, tiltakozzon egy újabb magyarországi halálos ítélet ellen. A professzor azt válaszolta, hogy ő mindössze Pálinkás⁴⁶ kivégzéséről tud, s a nyugati tájékoztatás eltúlozza az erről szóló híreket. Nehru kissé találva érezte magát a professzor szerint, amikor a gazdasági helyzetről érdeklődve olyan tájékoztatást kapott, hogy Magyarországon nincsenek koldusok, és hogy az állam gondoskodik mindazokról a személyekről, akik képtelenek már dolgozni. Ezt a professzor különben igen gyakran elmondotta, s nagyon büszke volt erre. Összegezve megállapíthatjuk, hogy Germanus professzor indiai látogatása igen hasznos volt számunkra. Számos olyan személyt és csoportot tájékoztatott Magyarországról, a jelenlegi helyzetről, akikhez mi nem jutunk el, s akik a mi tájékoztatásunkat kissé hidegen fogadják, s nem túlságosan hisznek nekünk. Ugyanakkor sok olyan helyre eljutottak a professzor szavai, ahova mi a távolság, útiköltség-probléma miatt nem juthatunk el egyelőre. Tényként állapíthatjuk meg, hogy sokkal több mindent meg lehetett volna valósítani a professzor látogatása során, azonban ebben korlátozott minket az, hogy nagyon későn érkezett meg New-Delhibe, s a kormány által összeállított programot volt kénytelen azonnal elkezdeni megvalósítani, s így látogatásának döntő idejét a vidéki utazás kötötte le.”

A szintén Sík Endrének küldött, „Információ Nagy Imréről” c., 1958. április 19-én kelt követjelentés több szempontból érdemel figyelmet:⁴⁷ „Nagy Imre személye még mindig bizonyos érdeklődés tárgya Indiában és időről időre fordulnak hozzám, információt kérve jelenlegi sorsát illetően. Hozzám ez ideig romániai tartózkodásáról eltérő közlés nem érkezett. Éppen ezért rendkívüli módon meg voltam lepődve, amikor Germanus professzor határozottan elmondotta, hogy Nagy Imre Magyarországon van, először letartóztatásban volt, jelenleg házi őrizetben. Amennyiben ez így van, valószínű, hogy Rahman megfelelő információt tudott haza küldeni. Nekünk viszont itt nem használ, ha én akár a tényeknek meg nem felelő választ adok, akár kitérek a válaszadás elől.”⁴⁸

A Nehru–Germanus tárgyaláson folyt valós diskurzust Dr. Kubassek János geográfus, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója tárta fel:⁴⁹ „Az indiai magyar nagykövet, az ismert költő, Tamás Aladár közbenjárásával sikerült elintéznie, hogy India miniszterelnöke a hivatalában személyesen fogadja a magyar tudóst. Dzsavaharlal Nehru — aki Kasmírban született hinduként, mohamedán környezetben cseperedett fel — megkülönböztetett érdeklődéssel fogad-

⁴⁶ Pálinkás Antal (született Pallavicini Antal őrnagy) (1922–1957) honvéd őrnagy, a forradalom mártírja.

⁴⁷ uo. 132/sz.t./1958.

⁴⁸ Hazánk indiai nagykövetsége nem kapott semmilyen hivatalos értesítést a Külügyminisztériumtól 1958 áprilisáig, hogy Nagy Imrét, a forradalom miniszterelnökét és társait már egy évvel korábban, 1957. április 14-én Magyarországra hozták!

⁴⁹ Kubassek János: Utószó. In: Germanus Gyula: Kelet fényei felé. Budapest, Palatinus, 2003. 241–245.

ta az iszlám kultúra tudós professzorát. Több tanulmányát, cikkét előzőleg már ismerte. (...) Nehru hivatali dolgozósobájában fogadta Germanus Gyulát, feleségét, Aishát és Tamás Aladárt, a magyar nagykövetet. Indiai részről a titkára és egy külügyminisztériumi diplomata, valamint Nehru leánya, Indira Gandhi⁵⁰ volt jelen a beszélgetésen. (...) A többórás fogadás fő témája az 1956-os magyar forradalom eseményei voltak. Nehru udvariasan, de kíméletlenül kérdezett, egyenesen, köntörfalazás nélkül fogalmazott: Milyen az a munkáshatalom, amely ellen a saját munkásai fellázadnak? A felkelők miért verték le a vörös csillagokat, ha nem a szocializmus ellen fogtak fegyvert? Miért tartóztatták le Nagy Imrét, a törvényes magyar miniszterelnököt? Miért hagyta el oly sok fiatal a hazáját, a szovjet beavatkozást követően? Miért nem tértek haza, ha ott-hon már olyan jól, olyan rendben mennek a dolgok? Mi történt a megtorlások során? Germanus Gyula nem készült fel ezekre a kérdésekre, de megpróbálta védeni a védhetetlent. Azt tudta, hogy a szocializmus eszméje nemcsak a tudatlan indiai nincstelének, hanem számos indiai értelmiségi előtt is nem lebecsülendő vonzerővel bírt az 1956-os forradalom előtt. Indiai utazásai során azonban érzékelte, hogy a forradalom eltiprása — világnézettől, pártállástól függetlenül — nagy megdöbbenést váltott ki a világ legnépesebb demokráciájában. (...) Germanus nem cáfolta a tényeket, csak megjegyezte, hogy a világsajtóban maga is számos rosszindulatú híresztelést olvasott Magyarországról. Hozzátette: sajnos, olyan felelőtlen zszurnaliszták irkálnak össze-vissza mindenféle valótlanúságot, akik soha nem jártak Magyarországon, nem ismerik a tényleges magyar viszonyokat, másodkézből szerzik információikat. Bizonyítékok nélkül is állítanak mindenfélét – hangoztatta az ősz tudós. Nehru felállt, az asztalhoz lépett, félretette a világlapokat, és a diplomáciai jelentéseket tartalmazó dossziékat, majd elővett néhány levelet. Az autentikus bizonyítékokat. Vérrel átitatott, magyar menekültek által írt, nyugati országokban feladott angol-nyelvű levelek voltak a dossziéban. Az egyik levélből felolvasott néhány mondatot, mely arról tudósított, hogy az Ausztria felé tartó elfogott felkelő fiatalok előre-nyújtott kezét egy szovjet járór megszagolta, s akinek puskaporszagúak voltak az ujjai, azt helyben minden vizsgálat és kérdezősködés nélkül kivégezték. A levelet a szabad világból írta olyan művelt személy, aki szemtanúja volt az eseménynek. A levélíró pontos kilétét Nehru nem fedte fel, de a felolvasottak nagyon meggyőzőek és életszerűek voltak. Germanus Gyula dermedten hallgatta az indiai miniszterelnök szavait. A magyar orientalista nem tudhatta, még milyen egyéb levelek lapulhatnak a dossziéban, de megpróbálta menteni a menthetetlent. Egyes levelekből nem szabad általánosítani – próbált érvelni, de szavaira furcsa válasz érkezett. (...) Nehru nem szólt, csak nagyot sóhajtott, és keserűen elmosolyodott. Germanus sem érvelt tovább, mert mindketten tudták, hogy a dossziékban rejlő levelek az igazságot tartalmazzák. (...) Az indiai követ, Tamás Aladár nem merte hazajelenteni a Nehrunál elhangzottakat, mert rettegett attól, ha Budapesten megtudják, pontosan mi zajlott az indiai miniszterel-

⁵⁰ Indira Gandhi (1917–1984) politikus, parlamenti képviselő, India miniszterelnöke 1966–1977, ill. 1980–1984 között.

nökkel való beszélgetés során, akkor az ő diplomáciai pályafutása könnyen befejeződhet.”⁵¹

Germanus az 1958. november 16-i országgyűlési választásokon a Hazafias Népfront párton kívüli jelöltjeként parlamenti képviselőséget is vállalt, két cikluson keresztül, 1966-ig. Jelölésével a Kádár-rendszer a tudós nemzetközi reputációját és — nem utolsó sorban — közel-keleti és észak-afrikai kapcsolat-rendszerét szerette volna kiaknázni. Az idős professzor a Külügyi Bizottságnak lett aktív tagja. Tettével hozzájárult a konszolidációhoz, a harmadik világ felé forduló magyar külpolitika sikeres nyitásához. Ugyanakkor a Nehru-tárgyalás rámutat arra is, hogy a rendszer kegyeltjeként utazgató, adomázgató, fogadás-ról fogadásra járó, idősödő professzornak külföldön olykor a „pofozó bábú” hálátlan szerepköre jutott.

GYULA GERMANUS AND THE HUNGARIAN REVOLUTION OF 1956:
THE INDIAN CONNECTIONS

(Sources, Recollections)

by *Udvarvölgyi Zsolt*
(Summary)

The paper deals with the role played by Gyula Germanus (1884–1979), orientalist, writer, linguist, literary historian and university professor, in the events of 1956, as well as with his journey to India in 1958. After the suppression of the 1956 revolution the already aged professor assumed an important mediatory role between Indian diplomats (K.P.S. Menon, M. A. Rahman) and the forces loyal to the Imre Nagy government. In case of necessity, he acted as an interpreter, and putting to use the Indian network of relations which he had created over the three previous decades, gave support to the rearguard fights of the democratic forces. Of the documents kept in the Historical Archives of the Secret Services it is before all those related to József Antall junior and Árpád Göncz which are published here. The initial enthusiasm and mediatory drive of Germanus had lost in intensity by early in 1957. The beginning of arrests and retaliation commanded prudence. His students later recalled his cynical and critical remarks about the regime but also his opportunism which caused him serious internal troubles. The successful lecture series which he undertook in the spring of 1958 in India led to unexpected complications, however. The report about his fairly embarrassing meeting with prime minister Jawaharlal Nehru is published here for the first time, together with another diplomatic accounts with regard to other programs of the journey.

⁵¹ Kubassek említést tesz az információ forrására is: „A fentieket az orientalista özvegyétől, Kajári Katótól — Aishától — hallottam 1983-ban, amikor a Magyar utazók, földrajzi felfedezők című kiállítás anyaggyűjtését végeztem, s az idős asszony a bizalmába fogadott.” In: uo. 244–245.

